

Italianiserend, boomrijk landschap met reizigers

Herman van Swanevelt (ca. 1600-1655)

Stadsmuseum Woerden
Woerden

1648. Olieverf op doek, 50,8 x 66 cm

Gesigneerd rechtsonder: *HVSWANEVELT/A WOERDEN/1648*

Herkomst: Kunsthandel Rafael Valls, Londen

Het Stadsmuseum Woerden verzamelt zowel werken van kunstenaars die uit Woerden afkomstig zijn als voorwerpen die in Woerden in gebruik waren of kunstwerken waar de stad op staat afgebeeld. Zo zijn in het verleden schilderijen en tekeningen aangekocht van de in Woerden geboren Leo Gestel (1881-1941) en Cornelis Vreedenburg (1880-1946) en van A.J. Zwart (1903-1981), die er een tijdlang werkzaam was. Wat betreft de 17de eeuw heeft de stad één naam van betekenis bijgedragen aan de Nederlandse kunst: de schilder, tekenaar en etser Herman van Swanevelt. In 1999 verwierf het Stadsmuseum al vijf etsen van Van Swanevelt, als aanvulling op veertig etsen die in de jaren tachtig door de gemeente werden aangekocht. Een schilderij van hem ontbrak echter nog en het museum is bijzonder blij die lacune dankzij de financiële steun van de Vereniging Rembrandt te hebben kunnen opvullen.

Van Swanevelt beeldde hoofdzakelijk warme, zuidelijke, bosrijke landschappen af, met rotsen, rivieren en klassieke gebouwen. Het verworven schilderij is dan ook karakteristiek voor de kunstenaar. Het laat een combinatie zien van een uitvoerige detaillering in de voorgrond en een sterke illusie van diepte. Hoewel de grote boom links in de voorstelling vrij dominant is, is het groepje reizigers geheel vooraan het meest in het oog springende motief. Een man zit op een bepakte ezel, terwijl hij praat met een andere man en een vrouw die een bundel op haar hoofd draagt. Daarachter lopen over het weggetje nog drie figuren, onder wie een vrouw met een kindje op de arm. Op de oever zijn tussen de bomen door een kerk of een klooster te zien en in de verte een berg, omgeven door een blauw waas.

Opvallend in Van Swanevelts werk zijn de vlakke voorgronden. Daarbij speelde hij met de bomen die als repoussoir dienen: in plaats van ze geheel links of rechts te zetten, plaatste hij ze vaak juist meer naar het midden. Hij wist de overgangen naar de diepte mooi vloeiend te maken. De bergen in de verte schilderde hij in een heilige sfeer, waardoor ze verder weg lijken te liggen. Hoewel de sfeer in zijn latere landschappen helderder wordt, baden deze over het algemeen in een warm zonlicht. De figuurtjes in zijn schilderijen zijn soms bijbels, soms mythologisch, maar vaak zijn het ook eenvoudig herders met hun kudden. In zijn latere schilderijen heeft hij vaak reizigers afgebeeld, al dan niet op bepakte ezels.

VAN SWANEVELT

Herman van Swanevelt werd omstreeks 1600 geboren als zoon van een kuiper. In zijn familie van moederskant kwamen veel schilders voor. Zijn betovergrootvader was

de beroemde Leidse schilder Lucas van Leyden (ca. 1490-1533) en zijn oudoom Jan de Hoey (1545-1615) ging hem voor als schilder in Italië en Frankrijk.¹ Bij wie de jonge Herman zijn schildersopleiding heeft gevolgd staat niet vast. Het zou bij de bekende Utrechtenaar Abraham Bloemaert (1564-1651) geweest kunnen zijn, maar ook de Rotterdammer Willem Buytewech (1591/92-1624) is genoemd als mogelijke leermeester.² Ook een van Hermans broers, Hugo, werd schilder. Deze broer bleef in Woerden en over zijn werkzaamheden is weinig meer bekend dan dat hij stadswapens ter decoratie aanbracht, psalmborden schilderde en torenhanen verguldde.³

Herman van Swanevelt verliet al jong zijn geboorteland en bracht het overgrote deel van zijn leven door in Rome en Parijs. Wanneer hij precies vertrok uit Woerden is niet duidelijk. In ieder geval staat vast dat hij naar Rome is gereisd via Parijs – in zijn tijd de gebruikelijke route – want er bestaat een tekening die is gesigneerd met de vermelding dat deze op 24 oktober 1623 in Parijs is gemaakt.⁴ Ergens in de jaren 1624-1629 kwam Swanevelt in Rome aan.

ITALIE

Al sinds de 16de eeuw was het maken van een reis naar Italië niet ongewoon voor kunstenaars. Het bestuderen van de overblijfselen uit de klassieke oudheid, de werken uit de Renaissance en de eigentijdse Italiaanse kunst gold als bekroning van de opleiding van menig kunstenaar. Hoewel de meeste Nederlandse kunstenaars de reis nooit ondernamen, ging Swanevelt wel op pad. Sterker nog, hij is eigenlijk nooit meer echt teruggekomen. Hij behoort tot de zogeheten italianisanten: de schilders uit de Nederlanden die zich toededen op Italiaanse, of in ieder geval zuidelijke landschappen, met bergen, ruïnes en allerlei rurale stoffage. Swanevelt had in dat genre drie Nederlandse voorgangers in Rome die belangrijk voor hem zijn geweest. Als hij op de heenweg naar Rome niet al te lang in Parijs is gebleven, kan hij ze nog hebben gekend: Paulus Bril (1553/54-1626), Cornelis Poelenburch (1594/95-1667) en Bartholomeus Breenbergh (1598/1600-1657). Deze landschapsschilders worden beschouwd als de belangrijkste vertegenwoordigers van de italianisanten van de eerste generatie. Na het vertrek van Breenbergh eind jaren twintig was Swanevelt een tijdlang de belangrijkste italianisant in Rome. Hij wordt dan ook gezien als de verbindende schakel tussen de eerste en de tweede generatie italianisanten. Toch is de kunsthistorische belangstelling voor hem lange tijd gering geweest. Daar lijkt langzamerhand verandering in te komen.

De schilders uit de Nederlanden hadden zich in Rome verbonden in een informele organisatie: de Bentvueghels. Poelenburch en Breenbergh behoorden omstreeks 1620 tot de oprichters ervan. Iedere nieuw in Rome aangekomen kunstenaar die lid wilde worden, moest een inwijdingsproef doorstaan, waarna hij een bijnaam kreeg.⁵ De bijnaam van Poelenburch was 'de Satyr', die van Breenberg 'het Fret' en die van Swanevelt 'de Heremiet'. Jammer genoeg valt niet meer te achterhalen waar die naam op zinspeelde. Het staat wel vast dat Swanevelt destijds een drukbezet man was. Hij heeft in zijn Romeinse

periode veel opdrachten gekregen van belangrijke verzamelaars. Zo werkte hij voor het Vaticaan, voor de familie Doria Pamphilj, voor de Giustiniani, de hertog van Modena en kardinaal Barberini. Er zijn slechts twee gedateerde landschappen bekend uit Swanevelts Romeinse periode: een landschap met bijbelse voorstelling uit 1630 die zich in het Haagse Museum Bredius bevindt – zijn vroegst bekende schilderij – en het voor Swanevelt vanwege het topografische onderwerp atypische *Campo Vaccino* uit 1631, dat in het Fitzwilliam Museum in Cambridge hangt.

Landschap met hoge rotsen
Herman van Swanevelt
1648. Olieverf op doek,
56 x 69 cm.
RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM

WEG UIT ROME

In 1641 is Swanevelt uit Rome vertrokken. In ieder geval deed hij onderweg Florence aan, want er bestaat een tekening die 24 mei 1641 gedateerd is met vermelding van die plaatsnaam.⁶ Misschien is Swanevelt vervolgens naar Woerden teruggekeerd, maar zeker is dat niet. Er is een schilderij bekend waarop bij de signatuur de vermelding van de plaats Woerden plus het jaartal 1642 zijn gelezen, maar dit kan een verkeerde interpretatie zijn. Dat was in ieder geval zo met een schilderij in het bezit van het Rijksmuseum, waarvan de datering meestal is gelezen als 'Woerden 1643', maar tegenwoordig als 1648 wordt geïnterpreteerd.⁷ Van Swanevelt was het grootste deel van de jaren veertig in Parijs. In 1644 trouwde hij daar met Françoise Laminoy, een kleindochter van zijn oudoom Jean de Hoey.⁸ Ook in Parijs had Swanevelt een voorspoedige loopbaan en in het jaar van zijn huwelijk werd hij tevens benoemd tot *peintre ordinaire du Roy*. In deze periode ging hij steeds vaker schilderijen dateren, wat uiteraard een houvast biedt bij het onderzoek naar zijn werk.

In de winter van 1648/49 bracht Swanevelt een uitgebreid bezoek aan zijn geboorteplaats. In die periode maakte hij zeker één tekening (nu in het British Museum in Londen) en ten minste acht schilderijen, waarvan de recente aanwinst van het Stadmuseum Woerden er een is. Al deze schilderijen dragen bij de signatuur een vermelding van de plaats Woerden.

Na zijn verblijf in Woerden heeft hij nog enkele jaren dynamisch geleefd: getuige vermeldingen op weer andere schilderijen werkte hij de eerste jaren na zijn vertrek zowel in Rome als in Parijs. In die laatste stad is hij vervolgens voorgoed gebleven. In 1651 trad hij toe tot de Académie Royale de Peinture et de Sculpture, een prestigieus kunstenaarsgenootschap. Zijn laatste schilderij dateert uit 1655, het jaar van zijn overlijden.

Het Stadmuseum Woerden is gevestigd in het voormalige stadhuis annex gerechtsgebouw van Woerden. Het uit 1501 daterende gebouw werd in 1610 uitgebreid, een ingreep die Herman van Swanevelt als kind van nabij heeft kunnen aanschouwen. Een oom van hem vervaardigde voor de Vroedschapszaal, de vergaderruimte van het stadsbestuur, de stedekist, waarin de belangrijkste stadsdocumenten werden opgeborgen. De Vroedschapszaal is nog steeds in het museum aanwezig en ook de stedekist is daar altijd gebleven: nog een reden waarom het in Woerden geschilderde italianiserende landschap van Herman van Swanevelt een welkome en passende aanvulling op de collectie vormt ♦

Florence de Graaf

Voor aanzicht Stadmuseum Woerden, het vroegere stadhuis van Woerden.

Noten

Met dank aan mevrouw dr. A.C. Steland uit Göttingen voor haar waardevolle informatie.

1. N. Plomp, 'Enige gegevens over de familierelatie tussen de schilders Van Leyden - De Hoey - Van Swanevelt', in *Heemtijdinghen* 2, nr. 16 (sept. 1965), pp. 11-12.

1. P. Schatborn e.a., *Tekenen van warmte. 17de-eeuwse Nederlandse tekenaars in Italië*, tent. cat. Amsterdam (Rijksmuseum), Zwolle/Amsterdam 2001, p. 77.

1. N. Plomp, 'De Woerdense afstammelingen van Lucas van Leiden', in *Gens Nostra*, 1983, p. 137.

1. Schatborn, op. cit. (noot 2), pp.

20-21, 77 en afb. A.

1. J. Verberne in: Schatborn, op. cit. (noot 2), p. 25.

1. P.C. Sutton e.a., *Masters of 17th-Century Dutch Landscape Painting*, tent. cat. Amsterdam (Rijksmuseum), Boston (Museum of Fine Arts), Philadelphia (Philadelphia Museum of Art) 1987-1988, p. 276.

1. Veiling Sotheby's Londen, 2000, nr. 231; Sutton e.a., op. cit. (noot 6), cat. nr. 102; A. Blankert, *Nederlandse 17de-eeuwse italianiserende landschapsschilders*, Soest 1978, nr. 41; en mededeling A.C. Steland, oktober 2001.

1. Plomp, op. cit. (noot 3), p. 139.